

Світлана ЩЕРБИНА,
учитель-методист
Созонівської ЗОШ І–ІІІ ст.
Кіровоградської обл.

«...ТАК ХОТІЛОСЬ СВІТ ЗРОБИТЬ ДОБРІШИМ!»

Урок-знайомство із творчістю Дмитра Іванова в 7 класі

Мета: ознайомити учнів із творчістю поета-земляка Д.Іванова; удосконалювати вміння аналізувати ліричні твори, пояснювати символічність образів; розвивати творчі здібності учнів, навички виразного читання; плекати загальнолюдські моральні якості, виховувати любов до рідних, до краю, де народився.

Обладнання: карта України, роздруковані тексти поезій Д.Іванова, портрет митця.

Епіграф: Наша пам'ять. Має пам'ять
Зоставатись, як осердя.
Ми від неї, наче віги,
Що вчувають корінь свій.
Пам'ять віри. Пам'ять роду.
Пам'ять духу. Пам'ять серця.
Лиш по пам'яті в людині
Пізнає людину світ.

Борис Олійник

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Оголошення теми і мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. «Душа летить в дитинство, як у вирій, бо їй на світі тепло тільки там», – стверджує в одній зі своїх поезій Ліна Костенко. Не випадково рядки про дитинство сповнені внутрішнього тепла, ніжності. У ньому – наші витоки, наша душа. Це той час, коли із захватом відкриваєш для себе добрий світ людей, речей, рідної природи.

Та в житті все існує в єдності протилежностей. Приходять прикрощі, розчарування. І тоді зроджується бажання «світ зробіть добрішим». Так ословив шляхетний стан душі наш поет-земляк Дмитро Іванов, ліричні балади та монологи якого стануть предметом нашого вивчення на уроці. Нехай кожен візьме з них для себе те, що суголосне його мріям, нехай поетичні рядки викристалізують ваші конкретні наміри і дії щодо поліпшення й удосконалення життєвого простору, в якому перебуваєте, наповнення його високою духовністю.

Сприймання і засвоєння нового матеріалу.

Озвучення випереджувальних завдань. (Виступи учнів-біографів, які досліджували життєпис

поета, та учнів-літературознавців, які вивчали творчість митця.)

Учениця. «Сіверянський соловей», як назвав поета дослідник Сергій Тихолоз (адже проживає поет на чернігівській землі), має степову кров. Дмитро Йосипович Іванов народився 22 жовтня 1946 року в селі Тарасівка Новгородківського району Кіровоградської області. (На карті України робить позначку.)

Через півтора року після Дмитрового народження від дев'яти фронтових ран помер батько, і хлопець, п'ята дитина в сім'ї, сповна спізнав усі злигодні повоєнних років, усю гіркоту напівсирітства. З восьми літ він уже підвозить воду косарям, із тринадцяти – працює причіплювачем біля трактора.

Пізніше закарбоване в пам'яті дитинство повсякчас тривожитиме душу поета, поставатиме в уяві у промовистих деталях, складатиметься у віршовані рядки.

Учень. Закінчивши в рідному селі восьмирічку, Дмитро навчається у професійно-технічному училищі та вечірній школі. Потім – армія, служба в залізничному полку в Чернігові. Водночас молодий солдат відвідує засідання обласної літературної студії при редакції газети «Деснянська правда». Тоді він і гадки не мав, що колись сам очолить цю студію і буде наставником юних поетів. (Прикріплює позначку на карті України біля міста Чернігова.)

Учениця. Після демобілізації Дмитро трудиться в рідному колгоспі, у 1968–1972 роках працює кореспондентом кіровоградської районної газети «Зоря комунізму». Згодом переїжджає на Придесення, слюсарює в радгоспі імені Фрунзе Чернігівського району з 1972 по 1978 роки, не полишаючи літературної творчості. Активно друкується в газетах і журналах. У 1978–1983 роках працює старшим редактором Чернігівського науково-методичного центру народної творчості, а згодом очолює Чернігівське літературне об'єднання (1983–1994). У творчій біографії Дмитра Іванова є й редакторська робота в чернігівській обласній газеті «Гарт» (з 1991 року). Дмитро Йосипович – член Національної спілки журналістів України, заслужений журналіст України.

«...Протоптував свою стежку в поезії»

Учень. Утверджуватися на поетичній ниві Дмитрові Іванову було нелегко, та, як скаже про нього Борис Олійник, «він уперто протоптував свою стежку в поезії. І це – до його честі».

Справжній успіх прийшов 1976 року на ірпінському семінарі молодих літераторів Київщини і Чернігівщини. Тоді ж відбулася коротка, але хви-

Дмитро Іванов

лююча зустріч з Іваном Драчем, який у Дмитрових віршах відчув особливий дар «активно, сильно співпереживати» [1; 21, 22].

У ч е н и ц я. Перша поетична збірка «Зерно і любов» (1977) мала щасливу долю. Це був той випадок, коли маловідомий автор одного разу вранці прокинувся знаменитим. У нього з'явилася своя читацька аудиторія. Його твори, які благословили у світ Іван Драч та Борис Олійник, привернули увагу літературної критики, що позитивно оцінила поезію Дмитра Іванова.

У ч е н ь. До 2009 року в Дмитра Іванова вийшло 11 поетичних книжок: «Зерно і любов» (1977), «Граї, сопілонько моя» (1979), «Там, де народжуються райдуги» (1981), «Заповіти мого роду» (1983), «Стремено» (1986), «Червоний корінь» (1987), «Маминих слів чорнобривці» (1991), «Зорі над Україною» (2005), «Здрастуйте! Я повернувся!» (2007), «Монолог з тридцять третього» (2008), «Село в терновому вінку» (2008). Він є лауреатом багатьох премій: обласної – імені Олекси Десняка (1974), Республіканської імені Миколи Островського (1984), Всеукраїнської імені Нечуя-Левицького (1997), Міжнародної української премії імені Григорія Сковороди та літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2001). Творчий доробок автора належно поціновано. У березні 2010 року Дмитро Іванов став лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка.

«Село в терновому вінку»

Слово вчителя. Ще в передмові до збірки «Заповіти мого роду» (1983) Борис Олійник назвав Дмитра Іванова «поетом од Бога». Незмінними впродовж усіх років творчої праці залишилися в його поезіях любов до батьківщини, надчутливість до болю кожної людини і прагнення «світ зробить добрішим». Поет не зраджує свою музу, свою пам'ять, що живить його натхнення:

... Давно я перейшов біду,

Сирітство, злидні, підлість, щастя,

А пам'яті – не перейду (зі зб. «Стремено»).

Поет переконаний, що категорія пам'яті – особлива, вона є для людини осердям життя. На цьому наголошує і Борис Олійник: «Лиш по пам'яті в людині пізнає людину світ».

Тож не випадковими у Дмитра Іванова є вірші, у яких, як у палімпсестах, проступає те, що вже стало історією, але не забулося, живе в пам'яті, може, навіть на генному рівні. Саме пам'ять спонукала його розповісти про долю українського села повоєнного часу щиро, глибоко правдиво. Він змалював світ, побачений очима дитини й збережений у серці дорослої людини, яка й на відстані літ нічого не забула, не перестала так само гостро відчувати давні горе, біль, страждання, несправедливість.

Та знайомство з віршами Дмитра Іванова розпочнемо з «теплої, довженківського духу акварелі на тему босоногого дитинства» [6; 194–196].

Словникова робота.

Акварель – 1. Клейові фарби, що легко розчиняються у воді. 2. Картина, малюнок, виконані такими фарбами.

Декламатор. «Білявий хлопчик в білій льолі...» (Текст поезії див. на с. 28.)

Бесіда

- Чи сподобалася вам поезія? Чим саме?
- Яким ви побачили хлопчика? Під час відповіді скористайтеся прийомом усного малювання.
- Як характеризують героїв порівняння «Немов метелик, з хати – пурх!» (хлопчик) та «Мов гуска біла, човга баба до груші з костуром в руках» (бабуся)?
- Який колір переважає у зображенні онука та бабусі? Поясніть вибір поета.
- ♦ Випишіть із вірша порівняння, визначте їхню роль у творі.

• У чому виявляються кмітливість та допитливість хлопчика?

• Якого літературного персонажа з незвичайною уявою нагадує вам «білявий хлопчик в білій льолі»? (Сашка з кіноповісті «Зачарована Десна» Олександра Довженка.) Чим саме?

• Як ви гадаєте, чим світ дитини відрізняється від світу дорослих? Доберіть цитати з твору на підтвердження своєї думки.

• Для малого світ казковий та барвистий. Чому так важливо бачити світ у кольорах?

• Коли б ви були художниками-ілюстраторами, які малюнки створили б до цієї поезії?

Учительське узагальнення. Звичайне й буденне у дитячому світі набуває таємничого, часто казкового, фантастичного характеру. Уява та безпосередність дитини легко оживлюють неживі предмети – і ось уже у вигаданому світі «сердиться літак» у небі, і віриться, що лозинкою його можна дістати з «куделі хмари». А з високої груші увесь світ – мов на долоні: і далеке місто, до якого можна рукою доторкнутися, і вітряк, що «телят пасе», і степ, що «на спині марево несе», і качки, що сміються над бичком-невдахою. З любов'ю і гумором змальовує автор «білявого хлопчика в білій льолі». Дитина вбирає в себе красу навколишнього світу і своєю присутністю злагіднює його.

Напівсирітське дитинство Дмитра Йосиповича було обпалене війною, затьмарене голодом 1947-го року. Тому поет багато з пережитого відкриває нам у вигляді щемких оповідей. Одна з них, що тяжіє до прозових форм, написана в жанрі балади, має розгорнутий емоційний сюжет, сповнена драматизму. Невеличким епізодом власного життя письменник за допомогою промовистих деталей доповнює історію свого покоління.

Теорія літератури.

Балада (з франц. – *танцювати*) – невеликий віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарного чи героїчного змісту з напруженим сюжетом і співчутливо-сумним звучанням.

Баладі властива невелика кількість персонажів, незвичайність і загадковість подій, гострота, а часто й трагічність у розв'язанні конфлікту, похмурий колорит, ліризм. В основі балад, писав М.Гоголь, – «таємничі поетичні перекази і явища, що зворушують і лякають уяву» [4; 24, 25].

«Балада про гріх»

Метод «прогнозованого читання».

(Учитель виразно читає першу частину твору до слів «і сльози підступно, злодійськи вистрибують в мене з очей». Текст балади див. на с. 28.)

Словникова робота.

Гріх – 1. Порушення релігійно-моральних догм, настанов і т.ін. 2. Поганий, непорядний вчинок; якась хиба, помилка, недогляд.

Пужално – держак батога, пуги.

Манія – привид, примара.

Бесіда

- У чому незвичайність події, про яку розповідає автор? (*Голод жене старшого в сім'ї хлопчика на колгоспну ферму роздобути молока для маленької сестрички.*)
- На що зважився ліричний герой? (*На крадіжку.*)
- Чи є у творі докладний портрет хлопчика? Чи можемо сказати, якого він віку, зовнішності? (*Ні, характеризуючи хлопчика, поет наголошує тільки на одній деталі – на малому блаженській «піджачок», в який він закутує глечика.*)
- Які вирази у прочитаній частині твору передають стан найвищого психологічного напруження хлопчика? (*«Серце шалене продажно, як в бубон, у глек вибива», «у двері протискують боком. І треба ж: завіси славчать!», «молоко не тече. І сльози підступно, злодійськи вистрибують в мене з очей».*)
- У цій частині балади немає слова «гріх», але в діях хлопчини вже присутнє те, що підпадає під це означення. Чи усвідомлює малий, що він чинить? (*Так, усвідомлює, проте «тихий плач «моні» та «сестрички змарнілі вуста» його доброму серцю витримати несила.*)
- Що, на вашу думку, має статися далі? (*Підготовлений учень читає другу частину балади до слів «тоді в сіру пригорщу яру легенько, мов слізка, скотивсь...».*)

Словникова робота.

Кваша – страва з гречаного чи житнього борошна, з солодом, подібна до киселю.

Гарба – високий віз на двох або чотирьох колесах.

Кошара – загорода або хлів для овець, кіз.

Диверсант – людина, яка веде діяльність, спрямовану на знищення, пошкодження або виведення з ладу об'єктів військового, державного значення в тилу противника.

Спокута – відбування покарання за вчинений злочин, провину тощо; каяття.

- Слово «гріх» лунає з вуст сторожа ферми. Чого чекає хлопчик? (*Справедливого покарання.*)
- Від дорослого чоловіка на свою адресу малий чує такі слова: «диверсант», «красень», «скелет». Яке

емоційне та смислове навантаження несе кожне з них? Чи все розуміє хлоп'я?

- Чому сторож його не покарав? (*«Диверсант», щиро усвідомивши гріховність свого вчинку, плакав, ковтаючи сльози, й обіцяв спокутувати провину: «Я влітку Рябуху за ... це відпасу».*)
- Чим ви поясните те, що сталося далі: дядько пригощає хлопчика ще й дає поради, як роздобути в'язку соломи для корови Рябухи, аби та дала молока? (*Великодушністю і співчутливістю сторожа.*)
- Чого від нього навчився хлопчик? (*Від сторожа він одержує урок людяності. Гріх дитини перебирає на себе, як і належить, доросла людина задля порятунку життя маленької дівчинки, і такий гріх заслуговує на прощення.*)
- У першій частині балади над малим були «важкі небеса». Якими вони є тепер, коли він поспішає до яру за соломою для Рябухи? (*Гріх пригнічував, тому небеса були важкими. Тепер через спокуту душа очистилася – і «хмари, як піна в дійниці, розкішно цвітуть в небесах».*)
- Як події розгорнуться далі? Спрогнозуйте. (*Підготовлений учень читає третю частину твору до слів «спітнілий налигач налапав, соломі на гору тягну...».*)

Словникова робота.

Устюжити – бігти, низько пригнувшись над землею.

Югнути – швидко побігти.

Налигач – мотузка або ремінь, якого прив'язують до рогів худоби.

- Наскільки небезпечною була для хлопчика зустріч із вовчицею?
- опишіть внутрішній стан його в ту мить.
- Як ви гадаєте, чим завершиться ця історія? (*Учитель читає прикінцеву частину «Балади про гріх».*)

Словникова робота.

Байстрюк – позашлюбний син.

- Якою мірою справдилися ваші передбачення?
- Що зробив сусід? (*Здоровий чоловік відібрав у дитини вистраждану в'язку сіна, таким чином перекреслюючи сподівання хлопчика на порятунок маленької сестрички від голодної смерті.*)
- Сторож до малоого вживає звертання «хлопче». А як називає його сусід?
- ♦ Порівняйте образи сторожа і сусіда, продовживши записи у таблиці.

Сторож	Сусід
Полос добра	Полос зла

- Хто чинить справжній гріх? (*Справжній гріх чинить сусід – брутальна, жорстока, цинічна, пожадлива людина, дії якого заслуговують на суворий осуд.*)
- Коли малий іде до колгоспної ферми повз сусідів двір, «сусідів півні троїсто ... підганяють: скоріш!». Яким смислом наповнений епітет «троїсто»? Які асоціації зростає він? (*Троїсті музики – зазвичай це скритка, гармонь та бубон – грають веселі танцювальні*

мелодії, зокрема на весіллях. Сусідові півні вистівають «троїсто», весело, бо вони ситі, нагородвані. Очевидно, і сусід не знає, як то воно – голодувати.)

- Гось у глибокому яру, зустрівшись із вовчицею, «на поміч гукає сусід». Як повівся хлопчик? Для чого він кличе людей? (Людина за всіх умов має зберігати в собі людське, бути великодушною, здатною на всепрощення.)
- Як ви розумієте зміст слова «гріх»? Чи допоміг вам поет ширше осягнути поняття «гріховність» і «безгрішність»?
- Чи актуальна тема балади в наш час?
- Що може врятувати сучасний світ?

Підсумки уроку.

• Прочитайте формулювання теми уроку. Поміркуйте, чи вдалося Дмитрові Іванову побільшити добро у світі.

• Що надважливе авторове стало близьким вам?

Дослідник Сергій Тихолоз зізнається, що при зустрічі з Дмитром Івановим подякував би йому: «За

чесність. За щирість. За людяність. За благородство. За громадянську небайдужість і неприспане сумління. За те, що, стільки літ живучи в місті, не забуває і не цурається свого селянського коріння і все щільніше пригортається душею до свого роду й народу. За вилюбленість і виболеність кожнісінького написаного рядка. А ще за те, що ... своїм талановитим словом ненастанно працює... бо палко хоче “світ зробити добрішим!”. Бо по-дитячому щиро мріє, щоб “знову Україна снилась щасливою... сама собі”» [8; 101].

• А коли б у вас була можливість зустрітися з Дмитром Івановим, що ви сказали б йому?

Домашнє завдання.

1. Написати творчу роботу на тему «Акварель мого дитинства».

2. Намалювати ілюстрації до поезії Д.Іванова «Білявий хлопчик в білій льолі...» у вигляді кадрів для діафільму.

3. Створити проект «Що може врятувати сучасний світ».

Література

1. Драч І. Про твори молодого поета Дмитра Іванова / І.Драч // Вітчизна. – 1977. – № 5.
2. Іванов Д. Село в терновому вінку. – Чернігів, 2008.
3. Короткий тлумачний словник української мови / під ред. Д.Гринчишина. – К., 1988. – 320 с.
4. Лесин В. Літературознавчі терміни : [довідник] / В.Лесин. – К., 1985. – С. 24, 25.
5. Матюшкіна Т. А пам'яті – не перейду / Т.Матюшкіна. – Чернігів, 2004.

6. Мельник Я. Життя на доторки / Я.Мельник // Вітчизна. – 1984. – № 4.

7. Олійник Б. Слово про поета Дмитра Іванова / Б.Олійник // Комс. знамя. – 1982. – 20 янв.

8. Тихолоз С. Голос обпеченого любов'ю серця / С.Тихолоз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 2.

Поезії Дмитра Іванова

Білявий хлопчик в білій льолі,
Немов метелик, з хати – пурх!
Залопотіли п'яти голі,
Аж закружляв качиний пух.
Сяйнувши щічками калинно,
Промчався вибриком крутим
І теплим дощиком невинно
Лопух за хатою скропив.
Над ним, де ранок змів Стожари,
Такий манюній, з кулачок,
Заплутавшись в куделі хмари,
Гуде близенький літачок.
Це ж поки баба вийде з хати!
Мерщій – на грушу, між гілля,
Та й спробувать літак дістати
Лозинкою ізвідтіля.
Заліз. Не віриться й самому...
Але де сердився літак,
Повисла в небі голубому
Пір'їна біло-золота...
То й що! Згори дивитись любо,
Як ген вітряк телят пасе,
Як степ рясний зеленочубий
На спині марево несе.

До степу шлях такий широкий
Тече з-під груші, як вода,
І в щось дале-е-е-ке та високе
Якраз на обрії впада.
Ага! То ж – місто галасливе
Видніється крізь далину.
Яке ж то дивне та красиве!
І хлопчик руку простягнув.
– За стовбура тримайсь! Незграба!
Впаде! Розплющиться об шлях!
Мов гуска біла, човга баба
До груші з костуром в руках.
Взялися очі сивим глянцем,
Під ноги падають слова.
А хлопчик їй:
– Бабусю, гляньте,
Он дременує бичок з хліва.
– Ой, лишенько! – стриба кульгаво
Подвір'ям крик її душі...
Бичок обнюхує кульбабу,
Що золотіє в спориші.
Аж тут бджола, з кульбаби знявшись,
Збудила в крильцях спів гнучкий –
І впав бичок, бджоли злякавшись, –
І засміялися качки...

Балада про гріх

Павлові Загребельному

Оглянувся на вікна червоні,
 З яких тихий плач пророста, –
 То просять у матері «моні»
 Сестрички змарнілі вуста.
 Сусідові півні троїсто
 Мене підганяють:
 Скоріш!
 І чавкає смачно, мов тісто,
 Багно під ногами – хоч їж...
 Нарешті добрався до ферми.
 Закутую глек в піджачок,
 У щілину – пужално з терну
 І ним піднімаю гачок,
 У двері протискуюсь боком.
 І треба ж: завіси скавчать!
 Замовкли. Хоча б ненароком
 Не grimнути лобом об чан.
 Ще й серце шалене продажно,
 Як в бубон, у глек вибива.
 Вслухаюся: сторож розважно
 Хропіння в п'їтму вилива.
 А в грудях у нього щось висє
 Й свистить, наче та манія...
 Тихенько намацую вим'я:
 – Рябухо, не бійся. Це я.
 По черзі тягну кожну дїйку,
 Але молоко не тече.
 І сльози підступно, злодїйськи
 Вистрибують в мене з очей.
 В ту ж хвилину здалось, надї мною
 Розверзлись важкі небеса,
 Як сторож прогув за спиною:
 – Ну що? Надоїв? Диверсант!
 Забувся, що грїх тяжкий красти?
 Ходїмо до світла. Вперед!
 Ану покажись мені, красєнь.
 Ова! Та ти – справжній скелет!
 В кленову його втупивсь литку,
 Ковтаю солону росу:
 – Я, дядьку, не краду. Я влітку
 Рябуху за... це – відпасу.
 – Не встигнеш. Страшна, хлопче, штука
 Безкорм'я. Жере все живе.
 Ти ж бач – не корова, а щука.
 До завтрього не доживє.
 А скоро погнали б на пашу.
 Та ти ж – не бичок, не реви!
 Ось ложка. Досьорбаєш квашу –
 І притьмом у Мокрі Рови.
 Недавно туди вихор вкинув
 Солому з моєї гарби.
 Ховай від очей зайвих спину:
 Вважай, що нестимєш скарби.

– Спасибі ж вам, дядьку!
 Щодоху
 У досвіт лечу над ставком.
 Поїсть – і одужа Рябуха,
 Ще й глечик налле молоком.
 Віддам все до краплі сестричці,
 Разочок ковтну лише сам.
 І хмари, як піна в дїйниці,
 Розкішно цвітуть в небесах.
 Минув розвалюху-кошару,
 Над вільгим безвіддям схилився.
 Тоді в сіру пригорщу яру
 Легенько, мов слїзка, скотивсь...
 Везє ж! Приземливсь на солому.
 Сиджу і не вірю очам:
 З-під неї по листю гнилому
 Устюжило троє вовчат.
 Злякались, дурнєнькі, – й тікати.
 Ач, як підїгнули хвости.
 Оце б хоч одного спїямати,
 Та треба солому нести.
 В'яжу. Будє чим поживиться
 Корівці. Та що це? Пропає!
 З лїщини виходить вовчиця.
 Все ближчає пащі провал.
 Ворушаться в неї вуха
 Од слів моїх жалібних:
 – Не їж мене! Там Рябуха
 Вмирає. У мене – грїх!
 Лягає і морду на лапи
 Кладе. Дожида: чи югну.
 Спїтнілий налігач налапав,
 Солому нагору тягну...
 Не вірю, що вибравсь щасливо.
 Аж чую сусїдів смїшок:
 – Тепер не старайсь особливо, –
 І в'язка пїрнає в мїшок.
 Сказав своїй тїтці:
 – Ну, з Богом.
 Неси, а я збїгаю вниз,
 Мо', ще є. От нюх у малого! –
 До мене:
 – А ти вже розкис.
 Замовкни. Мене не вблагати.
 Дурна твоя пісня й нудна.
 На фермі корівок багато,
 А в мене, байстриуче, одна.
 В долину, туманом повиту,
 Сусїдчин понїтився слїд.
 А знизу, немов з того світу,
 На помїч гукає сусїд.
 Й розкотисто яром холодним,
 Як вирок, гарчання гудє.
 Рябуха вмирає голодна...
 Для чого ж я кличу людей?!

